

KOPER I JEZIK NASILJA U LITERARNOJ RECEPCIJI FULVIA TOMIZZE

Živko NIŽIĆ

Sveučilište u Zadru, Filozofski fakultet, HR-23000 Zadar, Obala kralja Petra Krešimira IV, 2

e-mail: znizic@unizd.hr

IZVLEČEK

Pričujoći članek je posvećen koprskemu obdobju književnika Fulvia Tomizze. Književno-zgodovinska kritika ga je afirmirala kot pisca, ki je objektivno in brez sovraštva prikazal travme in nasprotja, ki so v 20. stoletju nastala ob spremembah režima v Istri, torej v času, ko so v njej vladale Avstrija, Italija in Jugoslavija (kapitalizem, fašizem, komunizem). Na primerih iz avtobiografskega romana *L'albero dei sogni* in *Il male viene dal Nord* oziroma iz njegove autobiografije v Koprju avtor opozarja na govorico sovraštva, posebno kadar je beseda o trpljenju njegove družine, še posebno očeta, ki ga pisatelj predstavlja kot sinekdoho za trpljenje Istranov.

Ključne besede: fašizem, komunizem, represija, eksodus, mimikrija, meje, sinekdoha

KOPER AND THE LANGUAGE OF VIOLENCE IN THE LITERARY PERCEPTION OF FULVIO TOMIZZA

ABSTRACT

The present contribution deals with the novelist Fulvio Tomizza and the period he spent in Koper, Slovenia. His literary-historical criticism affirmed him as a writer, who objectively and with no hate presented the various traumas and collisions that sprang up in the 20th century Istria during the changes of the regime, i.e. at the times when the region was ruled by Austria, Italy, and Yugoslavia (capitalism, fascism, communism). On the cases of his autobiographical novel *L'albero dei sogni* i *Il male viene dal Nord*, or his autobiography in Koper, the author calls our attention to the language of violence, particularly when speaking about the suffering of his family and especially his father whom he presents as a synecdoche for the suffering of all Istrians.

Key words: fascism, communism, repression, exodus, mimicry, boundaries, synecdoche

Jedan od najznačajnijih istarskih pisaca talijanskog jezičnog izraza i talijanske književnosti 20. stoljeća, Fulvio Tomizza, svoju je prvu veliku afirmaciju u Italiji, Hrvatskoj, Sloveniji, a i u predratnoj Jugoslaviji, pa zatim u Europi (preveden i na američkom kontinentu) stekao kao pisac tzv. granice, bolje reći sukoba granica. Prostor Trsta i Istre, dakako i šire, povijesni je europski primjer nestabilne, kolizijske, osporavane pa još i danas nedefinirane granice.¹ Taj je prostor sraz triju velikih povijesnih rodovsko-nacionalnih i državno ekspanzivnih skupina opće poznatih kao Romani, Slaveni, Germani. Oni su živjeli zajedno ili odvojeno u različitim državama u različitim režimima u civilizacijskim, ideologijskim, materijalnim udaljenostima i dijakronijama. Glavno obilježje sukoba i pomicanja granice na ovom prostoru nakon rasula Austrije i njene monarhije dala su dva čvrsto sadržajna režima: fašizam i komunizam (socijalizam).

Centripetalno, a kasnije literarno centrifugalno mjesto opusa i odnosa Tomizze prema tim epohalnim promjenama je Istra odnosno rodna Materada. Njegov književni uspon zasniva se upravo na analizi kompleksnih događaja kada je Istra bez Trsta od fašističke Italije prešla u komunističko-socijalističku Jugoslaviju. Od prvog romana *Materada* 1960. godine do istarske epopeje *Bolji život 1977.*, a radi se o opusu od desetak knjiga romana i priča, Tomizza se isključivo bavi analizom i ekspozicijom događaja nastalim ovim povijesnim prelomom. Oni su u sociološkom smislu najznačajniji literarni dokument jedne epohe.

Budući da se nalazimo u Sloveniji red je i lijepo je reći da su u ukupnom opusu Fulvija Tomizze posebno sretno mjesto dobili upravo Slovenci kao jedan od naroda protagonista ovih kolizijskih prostora. Romani o kojima ćemo ovdje govoriti, *L'albero dei sogni* i *Il male viene dal Nord*, odnosno o auftaktu koji je zapravo po dimenzijama posebni roman o Kopru, velikim su dijelom smješteni upravo tu. Romanima *Gli sposi di via Rossetti* te *Franziska* Tomizza duboko ulazi u mentalni sklop problema koji je ovaj narod imao na zapadnim granicama. A lik Slovenke Irene u romanu *L'amicizia* jedan je od najljepših u literarnom smislu autobiografskih psihokontroindikacija Tomizzina književnog odgovora na sindrom granice. Za potrebe ovoga rada reći ćemo da se Tomizza afirmirao i održao kod književne kritike i čitatelja sve do danas kao autentični, izvorni, vjerodostojni pisac protagonista rezultata kolizije ovih mobilnih granica, koji je objektivno i nepristrano dao činjenice, umjetnički ih oblikovao i dokumentirao kao moguću poruku. Na estetsko-literarnoj i sociološko-političkoj razini dosadašnja se književno-povijesna kritika o svim značajnim elementima takve analize i ocjene potpuno slaže i mislim da je takav pristup ocjena i interpretacija saživjela i da joj se malo ili gotovo ništa nema dodati. Čak ni lijeva ni desna malo krajnija očekivanja nezadovoljna Tomizzinim pisanjem ne mogu modificirati tako čvrstu konstrukciju ocjene i definiciju njegova opusa. Iz praktičnih

1 Hrvatska i Slovenija još su u sporu oko svakog metra zemlje i mora.

razloga, jer je to u ovom slučaju nepotrebno, nećemo rad opteretiti fus notama o radovima koji o tome govore, a koje sam "i sam" dao u brojnim svojim radovima o Tomizzi. Ta bi slika značila: Tomizza pisac bez govora mržnje, objektivan, nostalgican, književnik pitanja, a ne odgovora. Pitanjem; a da li je baš tako? možemo se približiti i temi i pristupu koje nudimo u ovom radu.

Režimi, ratovi, egozdusi i na ovim prostorima svakako su najgori oblik govora mržnje, krvi i nesreće. Davali su i daju veliki prostor za odgovor na isti način i nikakvi sudovi u Hagu ili bilo gdje neće to spriječiti. Da li je moguće kada čovjek, a Tomizza je to svakako bio u boljem smislu te riječi, postaje pisac i piše i o sebi i svom iskustvu govora mržnje, ostane potpuno neutralan i na razini već povijesno daleke verističke poetike? Naravno da nije, jer se Tomizza najbolje snalazi kad pretače u tzv. fikciju vlastitu biografiju. Njegova proza pisana tehnikom ego i alter ego najbolja je kad slika protok povijesti. Štoviše, on je jedan od pisaca koji nudi mogućnost da fikcija i biografija, nazovimo je realnost, postanu isto. To potvrđuju i njegovi posthumni romani *La visitatrice* i *Il sogno dalmata*. Njegovo čvrsto klasično ograđivanje i u najnovijim romanima da je svaka sličnost sa stvarnim ljudima i događajima slučajna je ne samo formalne prirode već i strah od reakcije i problema koje je imao na svoje subjektivno pretakanje događaja i likova od realnih u fiktionalne. Njegovi ego i alter ego romani imaju mnoge elemente u kojima njegov subjektivni pristup zbog potrebe kreacije i književne ideje ima neugodne posljedice za protagoniste, događaje, skupine i narode. Uranjanje u osobnu interpretaciju i psihologiju, odnosno bavljenje samim sobom u odnosu na povijest, na veliku je štetu realnih likova koje pretače u svoju prozu bez kauzalnih i paradigmatičkih sazrijevanja; oni ostaju plošni u funkciji vlastitoga ega ili alter ega. Književna se kritika do sada nije bavila ovim slabostima njegove naracijske konstrukcije. Vrlo značajna lokacija njegovog biografskog ishodišta je upravo Koper u kojemu nakon školovanja u sjemeništu u Gorizi završava poznatu klasičnu gimnaziju "Carlo Combi" i radi na koperskom radiju (Tomizza, 1984, 12):

In questa città altera e chiusa, suggestiva ma non simpatica, oscillante sui diecimila abitanti, vissi otto lunghi anni tra adolescenza e giovinezza. Ne respirai l'aria ancora antica, per taluni aspetti ancora medievale, e assistei alla sua lenta trasformazione, poi al radicale cambiamento.

U Kopru se Tomizza politički formira pristajući uz novu socijalističku vlast sa simpatijom za "Đilasovu herezu," a između Ljubljane, Zagreba i Beograda bira jugoslavensko-srpsku prijestolnicu kao mjesto studiranja. Na razne načine Tomizza često ponavlja svoju biografiju pri čemu je neizbježno kopersko razdoblje napetih događaja oko slučaja Trst i Zona A i B, kolizije iščekivanja u prostorima koje rješava Londonski memorandum iz 1954. godine. Mržnja, sukobi i govor mržnje Tomizzina

su koperska svakodnevnica. Koji su glavni elementi za osobno i opće psihološko moralno stanje u njegovoj naraciji? Tomizza sebe smatra bastardom, taj termin i on sam koristi kako za sebe, ali i Istrane da bi, što je jasno, izbjegao opredjeljenje za jedan ili drugi ili treći etnos. Njegov osobni problem ima korelacije u klasičnom talijanskom komoditetu identifikacije – antagonizmu Italiano – Slavo, ali Tomizza zna da mora uzeti u obzir, što i radi, da je on iz povijesnih dubina italo-croato. U tom još živom kompleksu etničkih pretakanja i asimilacija koja poprimaju i danas, ideje samoidentifikacije u istrianstvu, dakle ne Talijani, ne Slovenci, ne Hrvati, već regionalci u Europi regija? Takvo stajalište bijega iz povijesno sublimiranih naroda uvlači Istra u koliziju unutar vlastitog prostora i naroda kojima civilizacijski i genetski pripada. Tomizza u vlastitom fikcioniranju povijesti jasno priželjkuje opstanak u Italiji ili u još boljem njegovom političkom idealu, na Slobodnoj Teritoriji Trsta, gdje ima mjesta za svih, ali prvenstveno za njegovu talijansku komponentu. Kako ova konstatacija koju nudim može možda smetati, potkrijepit ću je doslovce i njegovim posthumnim autobiografskim romanom *La visitatrice*² u kojem zapravo nudi realnost i fikciju kao istu stvar, govori (Tomizza, 2000a, 109):

"...Siamo in un punto d'incrocio tra le Alpi e il Mediterraneo, tra l'oriente e l'occidente, e le popolazioni, come i paesaggi, si sono mescolate. Ciò non vuol dire che un angolo appartiene a me, l'altro a te. Appartiene a tutti nella stessa misura. Per questo ho sempre sostenuto il progetto del Territorio Libero di Trieste, magari un po' allargato. Hanno invece voluto tagliare brutalmente una cosa viva e i tessuti ne risentono. Ora non rimane che sperare nell'Europa Unita."

"Tatka" (paparino) mi chiamò con questo nome carezzevole per la prima volta, "è l'unico pezzo di mare che abbiamo. Non ci spetta, con tutti gli sloveni che ci vivono e non da oggi, come tu stesso hai riconosciuto?"

"Lo avreste avuto ugualmente col Territorio Libero e non sarà più soltanto vostro quando entrerete in Europa."

Kad je riječ o talijansko-hrvatskim i talijansko-slovenskim kolizijama, moramo pripomenuti da je Tomizza u ovom zapravo nesvjesni sljedbenik problema sličnih onim velikoga Šibenčanina Nikole Tommasea, koji Dalmaciju nije želio (bar ne odmah) ujedinjenu s Hrvatskom (tadašnjom) ali ni s risorgimentalnom Italijom, već kao autonomnu regiju unutar mitteleuropske-europske Austrije. To je jedna komponenta za razumijevanje i mimetičkog i agresivnog govora Tomizze u romanima koje ovdje eksponiramo. Druga je opredjeljenje za novi poredak koji je uhitio i doveo do smrti njegova oca Ferdinanda. Tu je činjenicu Tomizza kao vlastitu hamartiju ekspandirao na veći dio svoga opusa. Taj opsesivni tragični fatum sukoba s ocem u

2 Prema piscu napisanom u razdoblju travanj-srpanj 1994.

raznim je varijantama spomenuo ili opisao (koliko smo mogli pratiti) oko 500 puta. Uz tu trajnu krivnju kao što smo u drugim radovima o Tomizzi zaključili da je on uz autodestruktivni pristup u svojoj završnoj fazi zapravo opsesivni Istro-geocentrik – s Istrom-zemljom kao izgubljenim Edenom zbog povijesnih događaja i nije čudo da se opredjeljuje za socijalizam ili bolje reći pravedniji poredak za čovjeka, kako je moglo izgledati, za potlačene i gubitnike što je sastavni dio njegove poetike gledano i u sociološkom smislu. Poradi takvoga donosa ovih temeljnih odrednica i osobnih kolizija na društveno-političkoj razini svoje biografije, unutar koperskih posljertatih događaja Tomizza zatumljuje govor mržnje, koliziju zavija u epsku širinu i time je metonimizirao društveni aspekt tragičnih događaja egzodusa i deprivatizacije odnosno, da ne budemo metonimični kao Tomizza, do nacionalizacije, kolektivizacije i konfiskacije. Izgleda, da bar u Hrvatskoj ni privatizacija balkanskog kapitalističkog modela nije manje bolna gdje je riječ pljačka i govor mržnje oko toga dnevni obrok bar u sredstvima javnog komuniciranja. Kako nam u tim sukobima i mržnji može izgledati ovaj kratki prikaz materijalne pljačke svoje obitelji, on u Koperu ovako o tome razmišlja (Tomizza, 1984, 17):

Lui, l'uomo più facoltoso e spendaccione della parrocchia, doveva preoccuparsi di che vivere. I suoi commerci di latte e vino con Trieste, separata da un confine e governata dagli anglo-americani, erano scoraggiati prima ancora di venir bloccati; nell'euforia generale i mezzadri si erano dimenticati di consegnare la metà del raccolto; mia madre, da padrona incontrastata della bottega di alimentari, avrebbe messo la firma per diventarne la gerente.

Te elemente imovinske transformacije Tomizza – socijalist – humanist, nazovimo ga tako, i u drugim primjerima govori umjerenim jezikom odnosnosti, a uz mali analitički napor denotacije bi referenca ipak bila ironijska. Kad su međutim u pitanju emocije kojima želi dati oduška u obliku poruke, njegov književni angažman postaje govornica netrpeljivosti, odnosno mržnje.

Tomizza nam odmah na početku *L'albero dei sogni* daje do znanja da će se njegova pomirljivost zapravo kretati kao civilizacijsko, a i humano opredjeljenje između čvrsto kotiranog antagonizma i mržnje. Početak svojeg dolaska u Koper, dakle još kao dječak, opisuje ovako (Tomizza, 1977, 17):

In quelli grigi di Metodio colsi un aculeo infuocato e freddissimo nell'istante in cui, presa a prestito un'ingiuria non a me propria, dissi forte al suo compagno "s'ciavo!" e questi mi colpì duro allo stomaco. Prima di cadere gli lessi ancora nello sguardo una soddisfazione meno contenuta rispetto alle precedenti. Non avevo dovuto questa volta sperimentare la mia inferiorità fisica in un giro di coetanei (io stesso al primo giorno di scuola, visto comparire sul piazzale del paese un ragazzo

della mia età accompagnato dal fratello maggiore, lo lasciai avvicinare e d'un balzo gli fui sopra), bensì la violenza legittima di una diversa comunità che si riconosce nemica.

To je još u mljeu sjemeništa, odnosno erkve. Cijeli ulazni dio u roman odnosno u Koper je opis postupaka mržnje prema njemu. Budući da je Tomizza sebe odredio piscem svestarske sublimacije, on odmah i taj govor mržnje stavlja u funkciju tradicionalnih rodbinskih odnosa mržnje koji su usporedni mega povijesnim kolizijama oko Istre i u Istri. Kad je riječ o govoru mržnje moramo biti vrlo oprezni s Tomizzinim načinom pesimističnog razmišljanja. Na prijašnji citat možemo odmah dodati ovaj koji je također iz prvih stranica i gotovo da je dovoljan da zaokruži autorovu namjeru ukupnoga govora romana (Tomizza, 1977, 27):

Ragazzo di campagna e della stessa origine pressoché slava, nell'attimo stesso dell'appropriarmene per il senso di mimetismo insito nelle personalità non formate come nelle genti giovani, pregustai l'effetto che avrebbe prodotto nell'odioso compagno. La nostra antipatia naturale derivava più propriamente dall'appartenenza a due parrocchie fuse in origine e dissimili allo stato presente solo per la diversità del tragitto percorso, del differente bagaglio accattato per strada; un astio fra cugini, nel cui fondo permane una tale mutua conoscenza da far volgere l'arco verso il punto più sensibile d'offesa.

Sužavanje mržnje prema bližnjemu ide i prema obiteljskom iskustvu odnosno izvorištu u kojega Tomizza najviše vjeruje i vrednuje. Iako su riječi netrpeljivosti i opravdanog protesta birane i njima se prepušta zapravo nelagodnost i antipatija čitatelju, očit je autorov bijes prema rođaku koji reagira kao uzurpator imovine obitelji Tomizza uz blagoslov nove vlasti. Tomizzine rečenice znače opravdanu mržnju (Tomizza, 1977, 59):

... rispondevo al saluto molle del cugino fittavolo e la sera stessa un amico fidato veniva a informare nostro padre, per avvelenargli anche la notte, che l'ex colono e parente di sangue nel corso della pubblica conferenza gli si era riscagliato contro minacciandolo questa volta di morte.

... il genitore saltava la cena e tra un bicchiere e l'altro chiedeva improvvisamente che cosa poteva volere da lui il suo pubblico accusatore dopo essersi preso tutto, come avevano fatto gli altri coloni che non gli erano parenti, eppure lo lasciavano in pace; lontano dal sospetto che il Bepi gli si accaniva contro appunto perché, oltre tutto, erano cugini di primo grado.

Naravno, mržnja je i kolektivna, što malo dalje Tomizza oertava (Tomizza, 1977, 59):

...gli altri, riuniti in cooperativa, potavano e raccoglievano con la ferocia con cui, protetti dalla legge, si vendemmia in una vigna d'altri.

Iz rečenoga zaključak je vrlo jednostavan: povijesna kolizija i mržnja revolucionarne promjene omogućuju i potiču mikrokoliziju rodovsko-atavističkog prokletstva. Takva situacija utječe i na individu samodopadnog ali i argumentiranog poštenjaka i ideala kao što je Fulvio Tomizza. Na već razmahane centrifugalne kolizije i obostrane mržnje na relaciji nova socijalistička vlast i sve drugo, autobiograf reagira kao klasični pirandelovski literarni junak prisilnom dvoličnošću ili višeličnošću. Ali mučnina poetike relativizacije je prošla s angažmanom dekadentizma, a mržnju je vrlo teško relativizirati, bar u komunikaciji s realnošću koju Tomizza svjesno i podsvjesno želi. Tako dobivamo i odgovarajuće djelove romana u kojima autor gleda sebe kao literarnu sublimaciju opravdane dvoličnosti koja želi biti s jednom i drugom stranom ističući trajni dio dijela svoje funkcionalne poetike da je opredjeljenje privremeni dobitak ili privremeni gubitak u općem kompleksu nepravdne povijesne vjetrometine. O ovome izostavljamo citate jer su neuhvatljivi na razini uzorka kao jasne sinteze.

Iako je *L'albero dei sogni* kronološki još u razdoblju kad Tomizza situaciju novog režima u Istri uvijek u vrlo opreznu mentonimiju, kako smo već naglasili kad je u igri on sam, posebice otac, suptilni govor odioznosti i mržnje je višeslojan. Nakon što mu je otac pušten iz zatvora u Koprnu, a tu blizinu zatvora i komunikaciju s ocem kroz prozor efikasno koristi u isticanju obiteljske tragedije, odbojuost prema novom režimu ekspanzira efikasno i na razini mirisa (Tomizza, 1977, 59):

Lo tratenni anche perché, provenendo direttamente dal carcere, si era portato nel vestiario lo stesso odore che la truppa bosniaca lasciava passando per le calli. Mentre cercavo di bloccarlo nell'atrio mostrandogli l'erma del martire irredento cui il ginnasio era intitolato, mi ricordai di una recente lettura proprio all'ora di sloveno che, con grandi sforzi e grazie anche all'intervento dell'impaurito preside, l'insegnante triestino era riuscito a portare a termine.

Veliko je piščevo umijeće u dvije rečenice izložiti toliko funkcionalno neprikriveni antagonizam. Otac nosi miris zatvora, a to je miris nove okupacijske bosanske soldateske. Roditelj je dalje u paraleli mučenik, a antagonizam je i prema slovenskom jeziku, autora je istodobno i sram takvoga mirisa, bolje reći smrada. Novi režim je udar na sva ljudska osjetila. Zanimljivo je pripomenuti da Tomizza često koristi osjetilo mirisa u svom opusu, kao afirmativnu ali i negativnu komponentu.

Kulminacija tog pristupa, a može se kao parabola izravno vezati za opisanu sliku je njegova priča iz posthumne zbirke *La casa col mandorlo* "L'odore straniero". Iako je to priča iz pesimističko rezignirajuće faze Tomizzina stvaralaštva, zaključak je u njoj da vlastiti izimet i izmet njegovih ljudi manje smrdi od onoga stranaca. Mislimo da ovih nekoliko uzoraka od puno većeg broja koje smo uočili dovoljno ilustrira kako se može denotirati govor nužnje u literarnoj recepciji povijesnog romana Fulvija Tomizze. Sa stajališta antagonizma i averzije posebice je zanimljiv i onaj dio romana koji se događa izvan Kopra u beogradskoj kratkoj studentskoj avanturi Fulvija Tomizze. Respektirajući naslov ovog rada nećemo se time baviti već samo spomenuti da je govor netrpeljivosti suptilno utkan u gradaciju i da je srpski milje vrlo loše prošao u autorovim autobiografskim romansiranim stranicama.

Petnaestak godina poslije *L'albero dei sogni* Tomizza je objavio kompleksni roman *Il male viene dal Nord* o kontroverznom koperskom biskupu, kasnije protestantu Vergeriju. I ovim smo se romanom bavili u svojoj knjizi *Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze*. Naime, trebalo je prihvatiti kao činjenicu da Tomizza svoj životni usud posebice život i formiranje u Kopru shvaća kao ponovljenu biografiju sukoba koju je imao veliki Koprani biskup Vergerio. Jedino tako uvodni dio, koji je zapravo kraći roman o Tomizzi i Kopru, ima svoj smisao. Autor ponavlja, dakako s novim podacima i gledanjem, svoj život u Kopru minuciozno opisan u *L'albero dei sogni*. Pomno biranim jezikom već što je rečeno i opisano u *L'albero dei sogni* Tomizza donosi s prividno većom distancom, ali s manje obzira, jezik mržnje nije toliko opravdan emocijama koje su snažno vezivno tkivo prvog romana o Kopru. Ovdje ćemo dati uzorke koji su i općeniti, a ne samo osobno-familijarni. Ponavlja više kao usput neprijateljstvo i batine koje dobiva u koperskom početku, ali to mu je sada manje važno pa je i bijes govora znatno manji. Svakako je zanimljivije njegovo viđenje tko je pristao uz novi režim, a govori o fazi prije vlastitoga opredjeljenja. Iako je identificirati jezik prezira prema režimu koji je dao šansu novima (Tomizza, 1984, 18):

Le cose non andavano meglio coi seminaristi del paese, guidati dal fratello. Qui, sul terreno nostro, avevano tutte le buone ragioni per rinfacciarmi sia l'infatuazione di Capodistria, sia l'umiliante inseguire i figli di coloro che si pronunciavano per il nuovo regime. Si trattava di persone mai tenute in considerazione per miseria congenita, insipienza, fannullaggine; oppure appartenevano a famiglie normali delle frazioni più isolate che già ai tempi dell'Austria avevano avuto qualche fastidio. Ad essi si aggregavano quanti dalla nuova situazione potevano trarre maggior profitto: in primo luogo i mezzadri, aizzati a tener lontano il padrone dal suo campo e, se renitente, a malmenarlo.

A kao opoziciju, toj grupaciji negativaca suprotstavlja ovu strukturu (Tomizza, 1984, 18):

Si formò per reazione la catena del partito oppositore: proprietari, gente di chiesa o solo amante la quiete e il buon ordine, operai e pensionati che ritiravano il mensile a Trieste.

Još značajnije mjesto nego u *L'albero dei sogni* zauzima zatočenje njegovog oca u Kopru i suptilna gradacija metonimizirane mržnje i uvoda u kasnije preuzimanje na sebe kao tragičku hamartiju smrt oca poradi smrti izazvane bolešću za tamnovanja. Njegovo nemirenje da povijesne nepravde zapravo potiču atavističku mržnju najbližih i rodbine dobivaju i u ovom romanu snagu bijesa iz *L'albero dei sogni*. Tu opsesivnost ćemo zato potkrijepiti i ovdje bez obzira što raniji roman dovoljno potcrtava. Autorov nemoćni bijes u kojem se vraća i bastardizam te neminovna točnija identifikacija tko su Slavi dovodi i do ovih rečenica (Tomizza, 1984, 33):

Il motivo di un accanimento tanto maggiore dalle nostre parti non andava ricercato nel fatto che là i nuovi comandanti si chiamavano croati e qua sloveni (avevano in comune se non altro la matrice austroungarica), ma piuttosto nell'acrimonia con la quale una popolazione ibrida, né socialmente troppo differenziata, reagiva alla sua prima liberazione interna scatenando un odio da cugini. Ignoravo che nella cittadina degli studi un perturbamento del genere era già avvenuto in passato, sotto differenti spinte e magari circoscritto alle classi alte. Intuivo però che questo di adesso era un vero capovolgimento che scendeva alla radice e, se qui non trovava che un pubblico ammutolito, investiva in pieno le nostre campagne.

I dosadašnji Tomizzin opus dao je indicije o stvaranju dva idealna istarska žrtvena lika Fulvija i Ferdinanda Tomizze, sina i oca. Roditelj je našao rješenje u smrti, on je klasična žrtva i gotovo da alfierijanski traži slobodu u smrti – samo-ubojstvo kao ekstremni čin slobode i Fulviju Tomizzi koji živi i spoznaju tragedije i gubitka edenske Istre ostavlja kao oporučni pesimizam smrti jedne epohe. Jasno nam je da na literarno interpretacijskoj razini obojica, posebice Ferdinando, postaju istarska sinegdoha, dakle pars pro toto za tragediju kolizije Drugog svjetskog rata. Retorika mržnje postaje u Tomizze prividno blaža, nije toliko verbalno izravna ali je jednako gorka. Tomizzini problemi nove asimilacije – ulaz u društvo, novinar, student, asistent režije – nisu mali. Njegovo sazrijevanje prema vlastitoj autoidentifikaciji ima i trenutke automržnje ali i osude novog režima kojeg se ne može do li mrziti. Uzmimo primjer (Tomizza, 1984, 56):

La mia formazione mentale, lo stato psicologico, la situazione nella quale mi trovavo, m'inducevano a considerare che un italiano di qua poteva suscitare l'interesse del nuovo regime solo nel caso avesse rinnegato la fede dei più, avesse in qualche modo tradito.

Zaključak je jasan: biskup Vergerio kao i ja Tomizza zanimljivi smo novoj vlasti jer smo izdajnici. Sada govor mržnje poprima povijesnu dimenziju. U taj drugi roman o samom Vergeriju i govoru mržnje ne možemo na ovoj razini govoriti, jer to više nije Tomizzina autobiografija već interpretacija povijesti, za što bi bio potreban drugačiji kompleksni pristup. Na to upućuje i ambiciozni i intrigantni kraj uvoda u roman o koparskom biskupu Vergeriju kad Tomizza govori o razlozima što piše tako kompleksni roman – studiju (Tomizza, 1984, 63):

D'altronde se ero pronto a riconoscerlo uomo superiore per doti mentali, ruolo e ricchezza di vita, mi consideravo autorizzato a ristabilire tale supremazia sul rovescio negativo, fino al punto di ritenerlo un modello deprecabile delle mie qualità peggiori.

Furono anche le reazioni esterne di cui nella condizione di esule anomalo mi trovai investito, a premere dentro di me perché tentassi un raffronto non so se più presuntuoso o più lesivo. Esse combaciavano con quelle già riservate a lui in modo spesso impressionante. Ciò dimostrava in primo luogo che dopo quattrocento anni il nostro orientamento civile non si era rinnovato; e tanto valeva risalire al famoso, mal conosciuto caso, che già lo rifletteva o forse lo aveva promosso.

Imajući u vidu naslov ovoga rada možemo zaključiti:

Tomizza je vrlo značajni istarski pisac nakon Drugog svjetskog rata. Nove granice, poredak i egzodus Istrana (Talijana, Slovenaca i Hrvata) pretočio je autentično u biografsko-autobiografsku prozu. Koliziju granice shvatio je kao gubitak edenskog zavičaja. U širokoj povijesnoj i kulturološkoj i psihološkoj analizi nije dao sociološka rješenja. Nemoć odgovora sublimirao je u fikcionalni povijesni pesimizam reduciravši ga u Istrogeocentrizam, u mit zemlje u koju se ukapa kao zamjenu uterusu. Kritika je visoko ocijenila njegovo djelo o koliziji kao konvergentnu analizu bez mržnje, kao inventar razumijevanja za sve strane, politike, kulturu i civilizaciju.

Nastojalo se pokazati kako pisac nije mogao izbjeći da milje i događaje mržnje ne opiše, uključujući i vlastite subjektivne zaključke, izričajem mržnje. Koper je najznačajniji grad za Tomizzu. U njemu živi osam godina, uključujući i svršetak koperske gimnazije Combi. Tu je sazrela njegova moralna i društvena svijest. Bio je svjedokom i protagonistom sukoba, mržnje, eksproprijacije, očeva zatočenja i smrti. Roman *L'albero dei sogni* i uvod u roman *Il male viene dal Nord* su knjige o Tomizzi i Kopru. U *L'albero dei sogni* mržnju kao rezultat povijesnog fatuma objektivizira

velikim brojem podataka i događaja, govor mržnje pretvara u metonimiju ublažavajući koliziju. U oba romana kad govori o osobnim, autobiografskim ili obiteljskim momentima trpne i terora izravnije progovara jezik mržnje. Dominira odgovarajuća metafora, a smrt oca postaje trajna opsesija opusa koju preuzima kao tragičku hamartiju i nudi kao istarsku egzodusnu sinegdohu. Upravo taj pars pro toto, vještim književnim obratom, najveći je sklop mržnje kojim se Tomizza obračunava s novim poretkom i fatumom povijesti, a nazočan je u svim njegovim ego i alter ego romanima posebice o ova dva s Koperom kao miljeem-protagonistom. O rečenom smo dali odgovarajuće citate. Ugrađeni u interpretacijski pristup, daju novo kritičko svjetlo na ljudski i fiktionalni profil pisca, nikako ne umanjujući prihvaćene vrijednosti koje je uspostavila kritika.

CAPODISTRIA E IL LINGUAGGIO DELLA VIOLENZA NELLA RICEZIONE LETTERARIA DI FULVIO TOMIZZA

Živko NIŽIĆ

Università di Zara, Facoltà di Filosofia, HR-23000 Zara, Obala kralja Petra Krešimira IV, 2

e-mail: znizic@unizd.hr

RIASSUNTO

Fulvio Tomizza è uno dei maggiori scrittori istriani del secondo dopoguerra. Egli ha saputo trasmettere in maniera autentica nella sua prosa biografica-autobiografica la realtà dei nuovi confini, del nuovo sistema politico e dell'esodo degli Istriani (italiani, sloveni e croati). Tomizza ha percepito l'impatto del confine come la perdita della patria edenica. Nella sua vasta analisi storica, culturologica e psicologica non ha offerto soluzioni sociologiche. Ha sublimato questa sua incapacità di offrire risposte in una prosa intrisa di pessimismo storico, imperniato sull'Istrogeocentrismo e sul mito di una terra nella quale insinuarsi come in un surrogato dell'utero. La critica ha valutato molto positivamente la sua opera sulle collisioni, giudicata un'analisi convergente priva di odio, un inventario per comprendere le ragioni di tutte le parti, delle politiche, delle culture e delle civiltà.

Si è cercato di dimostrare come lo scrittore non ha potuto esimersi dal descrivere l'ambiente e i fatti di odio, ivi incluse le proprie conclusioni soggettive, senza esprimere dell'odio. Capodistria è per Tomizza la città più importante. Vi trascorse otto anni della sua vita, compresi gli studi presso il liceo Combi. Qui prese corpo la sua coscienza morale e sociale. Fu testimone e protagonista egli stesso dei conflitti,

dell'odio, degli espropri, dell'esilio e della morte del padre. Il romanzo L'albero dei sogni e l'introduzione a Il male viene dal Nord sono i libri su Tomizza e Capodistria. Ne L'albero dei sogni l'odio, quale prodotto del fato, è reso obiettivo per mezzo di un grande numero di dati e di avvenimenti, il linguaggio dell'odio è invece traslato in una metonimia, in modo da alleviare la collisione. In entrambi i romanzi, quando parla di momenti personali, autobiografici o familiari, di sofferenza e terrore, il linguaggio dell'odio è più diretto. Domina la metafora, mentre la morte del padre diventa l'ossessione duratura di tutta l'opera, è presentata come un tragico errore ed offerta come la sineddoche dell'esodo dall'Istria. Proprio questo uso della parte per il tutto, attraverso un'abile traduzione letteraria, rappresenta il maggiore contesto di odio del quale Tomizza si serve per fare i conti con il nuovo sistema e con il destino, ed è presente in tutti i suoi romanzi, autobiografici e non, soprattutto in questi due con protagonista l'ambiente capodistriano. Di tutto quanto esposto abbiamo presentato anche le citazioni adeguate. Inserite nel presente contesto interpretativo, gettano nuova luce sul profilo umano e narrativo dello scrittore, senza diminuirne le qualità già evidenziate dalla critica.

Parole chiave: fascismo, comunismo, repressione, esodo, mimetismo, confini, sineddoche

LITERATURA

- Nižić, Ž. (1996): Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze. Rijeka, Edit.
 Tomizza, F. (1977): L'albero dei sogni. Milano, Mondadori. (I. izd. 1969).
 Tomizza, F. (1984): Il male viene dal Nord. Milano, Mondadori.
 Tomizza, F. (2000): La casa col mandorlo. Milano, Mondadori.
 Tomizza, F. (2000a): La visitatrice. Milano, Mondadori.